

el-Mesâlik, II, 669; Şerîf el-İdrîsî, *Nüzhetü'l-müş-tâk*, Beyrut 1409/1989, I, 280-281; *el-İstibşâr fi 'acâ'ibi'l-emşâr* (nşr. Sa'd Zağlûl Abdülhamîd), Dârülbeyzâ 1985, s. 116-117; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, III, 223-224; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Ticânî, *Rihletü'l-Ticânî*, Tunus 1377/1958, s. 67-84, 97, 241; İbn Haldûn, *el-İber* (nşr. Halîl Şehhâde), Beyrut 1421/2001, V, 238; VI, 210-224, 333-334; Himyerî, *er-Ravzû'l-mi'fâr*, s. 365-366; Hasan el-Vezzân, *Vasfû İfrîkiyye*, II, 87; Mahmûd b. Saîd Makdîş, *Nüzhetü'l-enzâr fi 'acâ'ibi'l-tevârih ve'l-aḥbâr* (nşr. M. Mahfûz – Ali ez-Züvârî), Beyrut 1988, I, 108-109; II, 171-171; E. P. de Reynaud, *Description de la régence de Tunisie*, Paris 1853, s. 101-105; J. Servonnet – F. Lafitte, *En Tunisie: Golfe de Gabès en 1888*, Paris 1888, s. 12-86; Muhammed Bayram, *Şafvetü'l-İtibâr* (nşr. Me'mûn b. Muhyiddin Cennân), Beyrut 1417/1997, I, 125; Cum'a Şihâ, *Medinetü Şefâkus 'abre't-târîh min hilâlî kütübî'r-raḥâlât*, Tunus 1416/1995; G. Marçais, "Sfâkes", *IA*, X, 549-550; T. Bachrouch, "Safâkus", *EP* (İng.), VIII, 762-764; Ali Diyâb, "Safâkus", *el-Mevsû'atü'l-'Arabiyye*, Dimaşk 2005, XII, 141-142.

İSMAIL YİĞİT

SEFTÎ

(السفتي)

Ramazân b. Sâlih b. Ömer es-Seftî
el-Hânkî (el-Havânîkî)
(ö. 1158/1745)

Mısırlı
astronomi ve matematik âlimi.

Kahire'nin 18 km. kuzeyinde Sîryâkûs bölgesindeki Hânke'de (Havânîk) doğdu. Hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Mısır'da nisbet edildiği Seft adıyla birçok yerleşim birimi mevcut olup (Yâkût, III, 253-254; Muhammed Remzî, VI, 242-244 [İndeks]) hangisiyle ilişkili bulunduğu bilinmemektedir. İlk eğitimi memleketinde aldıktan sonra Kahire'ye giderek devrin ulemâsından tahsil gördü. Hocaları arasında Ridvân el-Felekî Efendi, Muhammed el-Birşemsî, ders arkadaşları olarak Cemâl Yûsuf el-Kilârcî, tarihçi Abdurrahman el-Cebertî'nin babası Hasan b. İbrâhim el-Cebertî ve Kitta Miskîn lakabıyla tanınan Hasan Efendi'nin adları anılır (Cebertî, I, 241). Bu hocalardan matematik, geometri, astronomi ve mîkât ilmi okudu. Kahire'deki gözlem evlerinde ölçüm aletlerinin geliştirilmesi üzerinde yoğunlaştı; icat ettiği aletlerle gözlem ve ölçümler yaptı. Bu sırada Semerkant Rasathânesi ve Uluğ Bey'in gözlem yöntemiyle ilgili çalışarak daha kolay bir usulle en hassas ölçüm yapabilmeyi esaslarını belirledi. Seftî'nin dikkati çeken bir özelliği de astronomi ve takvim cetvelleri hazırlarken uyguladığı ilginç bir yöntemle bir yazıda dört, beş nüsha kopya elde etmesidir. Hasan b. İb-

râhim el-Cebertî ile yakın dostlukları vardı; vefatına yakın Cebertî'yi kendi mallarının gözetimi için vasi tayin etmişti. Seftî 12 Cemâziyelevvel 1158'de (12 Haziran 1745) Kahire'de vefat etti.

Eserleri. Seftî yirmi civarında eser kaleme almıştır: *Nüzhetü'n-nefs bi-takvîmî's-şems* (takvimcilikte kullanılan çizim tablolarından oluşan eserdeki yöntem hem kolay hem de sıhhatlidir; eser Hasan b. İbrâhim el-Cebertî tarafından ihtisar edilmiştir); *Kifâyetü't-ḫâlib li-'il-mi'l-vaḳt ve buḡyetü'r-râḡib fi ma'rifeti'd-dâ'ir ve faẓlihi ve's-semt* (mukaddimeden sonra yirmi üç fasıl ve bir hâtime-den oluşmaktadır); *el-Ḳavlü'l-muḫkem fi ma'rifeti küsûti'n-neyyiri'l-a'zam; el-İthâf 'alâ Nübzeti'l-is'âf fi ma'rifeti kavsi'l-hilâl* (Muhammed b. Ebü'l-Feth es-Sûfî'ye ait eserin ihtisarıdır); *Bulûḡu'l-vaḫar fi'l-'ameli bi'l-kamer; el-Kelâmü'l-ma'rûf fi a'mâlî'l-küsûf ve'l-ḫusûf; Buḡyetü'l-vaḫar fi'l-mübâşereti bi'l-kamer; Reşfü'z-zılâl fi ma'rifeti istiḫrâci kavsi'l-hilâl bi-ḫariḳayil-ḫisâb ve'l-cedvel; Keşfü'l-ḡayâhib 'an müşkilâti a'mâlî'l-kevâkib; Maḫâlî'u'l-büdûr fi'l-ḡarḫ ve'l-kusme ve'l-cüzûr; Muḳavvimâtü'n-neyyireyn 'ale'r-raşadi's-Semerḳandî; Kitâbü Te'âdüli'l-*

Seftî'nin el-İthâf 'alâ Nübzeti'l-is'âf adlı eserinin ilk sayfası (Michigan Üniversitesi Ktp., nr. 758)

Seftî'nin *Resfü'z-zılâl* adlı eserinin ilk sayfası (Nuruosmaniye Ktp., nr. 2895/3)

kamer bi-ḫariḳi'd-Dürri'l-yetîm (İbnü'l-Mecdî'nin astronomi cetvellerini ihtiva eden *ed-Dürri'l-yetîm* ile ilgili bir çalışmadır); *Kitâbü'z-Zic; Kitâbü Cedâvil-l-kevâkibi's-sâbite bi-raşadi Uluğ Beg sene 1136; ed-Derecâtü'l-verîfe fi taḫrîri kısseyi'l-'asri'l-evvel ve 'asri Ebî Ḥanîfe; Cedveli mevḳı'ı 'aḳrebi's-sâ'ât 'alâ evḳâti'l-'ibâdât; Nebzeten müfide fi ma'rifeti istiḫrâci'd-dâ'ir; Cedâvil li-resmi'l-münḫariḫât li-'arzin; Risâletün 'azîme fi ḫarekâti'l-eḫlâki's-seyyâre ve hey'âtiḥâ ve ḫarekâtiḥâ ve terkibi cedâvilihâ 'ale't-târîḫi'l-'Arabî 'alâ uşûli'r-raşadi'l-cedîd; Neticetü'l-efkâr fi a'mâlî'l-leyl ve'n-nehâr, ed-Dürri'l-ferîd 'ale'r-raşadi'l-cedîd* (eserlerin yazma nüshaları ve tavsifleri için bk. King, s. 111; İhsanoğlu v.dğr., I, 419-426; Rosenfeld – İhsanoğlu, s. 401).

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), III, 253-254; Ali Paşa Mübârek, *el-Ḥitâtü't-Tevfikiyye*, Bulak 1306, X, 199-200, 203-204; Cebertî, 'Acâ'ibu'l-âşâr, I, 241-243; *Fihristü'l-Kütübḫaneti'l-Hidviyye*, V, 230, 233, 270-271, 282, 283, 308; Brockelmann, *GAL*, II, 471; *Suppl.*, II, 487; *İzâḫu'l-meknûn*, I, 191, 197, 574; II, 252, 372, 375, 497, 643; *Hediyyetü'l-'arîfin*, I, 371; Muhammed Remzî, *el-Kâmûsü'l-caghrâfi li'l-bilâdi'l-Misriyye*, Kahire 1953, VI, 242-244; Ramazan Şeşen, *Nevâdirü'l-maḫḫūḫâtî'l-'Arabiyye fi mektebâti Türkiyâ*, Beyrut 1400/1980, II, 43; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), III, 32-33; D. A. King, *A Survey of the Scientific Manuscripts in the Egyptian National Library*, Winona Lake 1986, s. 111;

Züheyr Humeydân, *A'lâmü'l-ḥaḍâretü'l-'Arabîyyeti'l-İslâmîyye fi'l-'ulûmi'l-esâsiyye ve't-taḥbîkiyye*, Dimaşk 1996, VI, 92-93; Ekmeleddin İhsanoğlu v.dğr., *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, İstanbul 1997, I, 418-426; B. A. Rosenfeld – Ekmeleddin İhsanoğlu, *Mathematicians, Astronomers and Other Scholars of Islamic Civilization and Their Works (9th-19th c.)*, İstanbul 2003, s. 401; Abbas el-Azzâvî, *Târîḫü 'ilmi'l-felek fi'l-'Irâk* (nşr. Sâlim el-Âlûsî), Bağdad 1425/2004, s. 567-568; M. Hişâm en-Na'sân, "es-Sefetü, Ramazân b. Şâlih", *Mv.AU*, IX, 611-615.

MAH MUT KAYA

SEHEND

(1923-1979)

Âzerî millî edebiyatının
en önde gelen şairlerinden.

Merâğa'da doğdu. Doğum yılı bazı kaynaklarda 1926 olarak (*Sazımın Sözü*, s. 3) gösterilmekle birlikte kendisini yakından tanıyanlar 1923 tarihini vermektedir. Asıl adı Bulud Karaçorlu'dur. Nisbesini Tebriz'in güneyinde Doğu Azerbaycan'ın en yüksek dağı olan Sehend'den almıştır. Kökleri Akkoyunlu Türkmenleri'nin Karaçorlu oymağına dayanan ailesi Karadağ civarından gelip Merâğa'ya yerleşmiştir. Sehend bulutlu ve yağmurlu bir günde doğduğundan babası Muttalip oğluna Bulud adını koymak istemiş, ancak İran'da Türkçe isim verilmesi yasak olduğu için adı nüfus kütüğüne Behlud şeklinde yazılmış, fakat kendisi hayatı boyunca asıl adını kullanmıştır. İlkokulu Merâğa'da okuduktan sonra geçim sıkıntısı yüzünden tahsiline devam edemedi, ailesinden ve halk kültüründen beslenerek yetişti. 1941'de İran'daki baskı yönetimi Rızâ Şah Pehlevî'nin tahtı oğluna bırakmasıyla geçici olarak sona erince ortaya çıkan demokratik hareketlere katıldı, bu yıllarda şiire ve edebiyata ilgi duyarak ilk şiirlerini yayımladı.

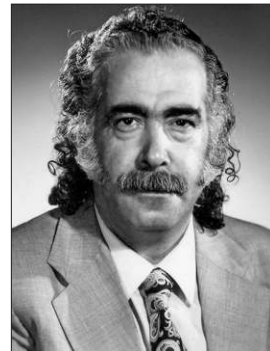
1945'te Güney Azerbaycan'da Pîşeverî başkanlığındaki millî-demokratik harekette yer aldı. Bir yıl kadar süren bu hareket sırasında millî bir hükümet kuruldu, Azerbaycan Türkçesi'nin okutulduğu mektepler açıldı, gazete, dergi ve kitaplar basıldı. Hareketi destekleyen aydınlar Tebriz'de Şairler Meclisi adıyla edebî bir cemiyet oluşturdu. Sehend bu cemiyetin toplantılarına katıldı, edebî tartışmalara, siyasî sohbetlere iştirak etti. Cemiyete mensup sanatçıların eserlerini içeren *Şairler Meclisi* adlı antolojide (Tebriz 1945) Karaçorlu Razi imzasıyla Sehend'in üç şiiri basıldı.

Sehend 1945-1946'da Azerbaycan Demokrat Fırkası'nın Civanlar Teşkilâtı'nda

çalışırken hükümetin Azerbaycan Millî Hareketi'ni 1946'da kanlı bir şekilde bastırması üzerine, birçok aydınla birlikte hapse atıldı. Millî hareketin felâket ve hayal kırıklığıyla sonuçlanması Sehend'i derinden etkiledi, ruhunda kapanmaz yaralar açtı. 1949-1950 yıllarında hapiste iken yazıp da ha sonra geliştirdiği "Araz" ve "Hatire" adlı büyük manzumeleri millî hareketin canlı bir tasviridir, aynı zamanda onun bu yıllardaki acı hâtıralarını kapsar. Bu manzumeler Sehend'in halkçı ve milliyetçi tarafını da yansıtmaktadır. 1951 ayaklanmasından birkaç gün önce hapisten çıkarıldı ve Tahran'a sürgün edildi. Hapiste iken karşılaştığı kötü olaylar, kırgınlıklar ve ihanetler kendisini sarstığından sosyal ve siyasal olaylardan uzak durdu ve kendine mahsus bir yol tuttu, edebî faaliyetlere ağırlık verdi.

Hapiste birlikte olduğu, hayatı boyunca yakın ilişkilerini devam ettirdiği Mehmed Ali Ferzâne ile birlikte Tahran'da aylarca işsiz kalıp zor günler geçirdikten sonra Ali Ferzâne bir noter yanında, Sehend de bir halı dokuma atölyesinde iş buldu. Okuduğu kitaplarla kendini yetiştirmeye ve şiir yazmaya devam etti. 1953'te Tebriz'den Ali Ferzâne'ye bazı kitaplarla birlikte elle kopya edilmiş bir *Dede Korkut* kitabı gönderilince Sehend kitabı okuyup incelemeye başladı. Bu eser ruhunda fırtınalar yarattı. "Araz" ve "Hatire"de denediği hamâsî şiir için daha uygun bir konu buldu. Millî benliği unutturulmuş kendi halkına, ezilmiş, istismar edilmiş milletine Dede Korkut'un gur erkek sesiyle düşüncelerini haykırarak, Azerbaycan toplumunu uyandırmaya çalışacaktır. Eseri nazma çekmeye o günlerden itibaren başladı.

Bu sırada Rızâ Şah Pehlevî de İran'da bir "inkılâb-i sefid" yapma yoluna girdiğinden ülkede geçici, kısmî bir serbestlik görüldü. Güney Azerbaycan Türkleri kendi geçmişleri ve edebiyatları ile daha rahat ilgilenmeye başladılar; küçük edebî cemiyetler oluşturuldu. Ali Ferzâne ve Se-

Sehend

hend, Tahran'daki cemiyetlerde önemli rol oynadı. Sehend, üzerinde çalıştığı Dede Korkut hikâyelerinden yazdığı parçaları bu toplantılarda okuyor ve bir hayli takdir kazanıyordu. 1964'te tamamladığı *Dede Korkud*'dan altı hikâyeyi *Sazımın Sözü* adıyla gizlice bastırdı. İran'da büyük ilgiyle karşılanan bu manzumeler Türkiye'de (Ankara 1980) ve Azerbaycan'da (Bakû 1983) yayımlandı.

Sehend gündüzleri çalışıp geceleri şiir yazarak *Dede Korkut* kitabının diğer hikâyelerini de nazma çekti. Böylece tamamı on iki hikâyeye ve "Gurtarış", "Gurtarışa Gurtarış" adlı iki son sözden ibaret olan eserini bitirmiş oldu. Bu hikâyeler, *Dedem Qorkud'un Dilinden: Qardaş Andı* adıyla İran'dan önce Türkiye'de Dursun Yıldırım tarafından yayımlandı (I-II, Ankara 2002). İran'da ise Behrûz İmânî'nin redaktörlüğünde *Sehend'in Eserleri* adıyla basıldı (I-II, Tebriz 1382 hş./2003). Bu basımda "Kardaş Andı" adlı bölümünde sadece "Uşun Kocaoğlu Seyrek" hikâyesi yer almış, diğer beş hikâyeye "Dedemin Kitabı" ismi verilen bölümde yayımlanmıştı. Kitapta ayrıca "Başka Şiirler" başlıklı altında Sehend'in "Buz Çiçeği", "Armağan" (üç manzume) gibi şiirleri toplandı. M. Ali Ferzâne Sehend'in bunların dışında irili ufaklı, tamam veya yarıda kalmış, Türkçe ya da Farsça birçok şiirinin olduğunu belirtmektedir.

Hayatının son yıllarında tasavvufu ilgilene başlanan Sehend, vahdet-i vücûd nazariyesine büyük ilgi duymuştur. Kuzey Azerbaycanlı eski Fars edebiyatı uzmanı Rüstem Aliyev'in yayımladığı *Nesimî Divanı*'na bu konuda bir mukaddime yazdı. Bir ara İran'a Azerbaycan halk edebiyatı ürünlerini derlemeye giden İlhan Başgöz'e Sehend ve Ali Ferzâne büyük yakınlık gösterdi ve yardım etti. Bu arada bazı aşıkları masraflarını bizzat karşılayarak Tahran'a çağırırdı. 1977 ilkbaharında Bakû'ye gitti, Kuzey Azerbaycanlı edebiyat adamları ve önceden mektuplaştığı dostlarıyla görüştü. Sehend, İran'daki halk ayaklanmasının gittikçe şiddetlendiği, Azerbaycan Türkleri'nin kısmen rahat bir nefes aldığı günlerde 11 Nisan 1979 tarihinde bir kalp krizi neticesinde Tahran'da öldü. İki evliliğinden dört oğlu ve iki kızı dünyaya gelmiştir.

Sazımın Sözü'nde genelde hece vezni kullanılmakla beraber Sehend'in birçok yerde vezne ve kafiyeye riayet etmediği görülür. Her hikâyeye bir giriş, bir de sonuç yazısı vardır. Şair destanların konu ve üslûp özelliklerine sâdik kalmaya çalışmış,